

цьому кожна етнічна група інтерпретує минуле, виходячи з своїх цілком конкретних одномоментних етнополітичних цілей. Зокрема, В. Шнирельман виділяє міфи про автохтонність, про прабатьківщину, про лінгвістичну спадкоємність, про «етнічну сім'ю», про славних предків, про культуртрегерство, про етнічну однорідність, про залятого ворога, про етнічну єдність [7]. При цьому найчастіше застосовуються механізми гіперболізації (перебільшення) або літотизації (применшення) історичних фактів, подій; впровадження нуменозності образу влади та її носіїв, ритуалізація певних історичних подій. Широке застосування героїчних міфів пов'язане з необхідним введенням образу героя, який з необхідністю діє на благо спільноти, бореться з ворогом, допомагає встановити справедливість чи легітимізує наявний суспільний лад та владу еліт.

Ці образи, уявлення та переконання, накладені на актуальні соціальні, культурні та політичні умови існування української держави, специфіку розвитку подій сучасної історичної ситуації можуть стати підґрунтям для творення національної ідеї як об'єднавчого фактору для українців, завершення процесу формування політичної нації, вирішення внутрішніх протиріч та непорозумінь, національної та культурної ідентичності. При цьому

варто пам'ятати, що соціальна міфологія може бути й достатньо небезпечним явищем, завдяки якому влада може контролювати масову свідомість, програмувати оцінки та поведінку людей, викликати при потребі народне незадоволення чи схвалення, створювати ворогів та друзів, протиставляти одну націю іншій і т.п.

1. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального. – Екатеринбург, 2000

2. Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження. – К., 1995.

3. Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Вестн. МГУ. – Сер. 7. Философия. – 1990. – № 2. – С. 58–65.

4. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації. – Львів, 2010.

5. Сорель Ж. Размышления о насилии. – М., 2013.

6. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. – М., 2004.

7. Шнирельман В. Национальные символы, этноисторические мифы и этнополитика // Теоретические проблемы исторических исследований. – Вып. 2. – М., 1999.

УДК 72/76.036(477)"20"

Ольга Ліщинська

Візуальне мистецтво як чинник формування креативного простору довіри в сучасній Україні

Висвітлено роль візуального мистецтва під час Революції Гідності та гібридної війни в Україні. Розглянуто, як зусиллями митців твориться креативний простір суспільної довіри. Підкреслено, що довіра в суспільстві формується через спільність, елементами якої є спів-єдність, спів-цінності, спілкування, спів-дія, співтворчість. Розглянуто, як у сучасних умовах митці стали активними агентами творення простору суспільної довіри задля підтримки військових, медиків, волонтерів і вимушених переселенців. Показано, що мистецьке опрацювання теми історичних героїв, діалог культурних епох, звернення до знакових постатей нашої культури сприяє солідаризації громади, має потужну об'єднавчу, консолідуючу, інтегративну силу в умовах війни. Порушене питання участі митців у благодійних акціях для допомоги пораненим і постраждалим у війні, що своєю чергою скріплює суспільну довіру.

Ключові слова: візуальне мистецтво, довіра, Євромайдан, гібридна війна, співтворчість, діалог.

Olga Lishchyn'ska

Visual Art as Factor of Forming of Creative Environment of Trust in Modern Ukraine

The author discovers the role of visual art during Revolution of Dignity and hybrid war in Ukraine. The author also shows how artists put effort into building creative environment of social trust. In the article it is emphasized on the point that trust in society is formed by communion, which can be divided into common unity, common values, conversations, common actions and common creativity. It is also shown how the creatives have become active agents of creating creative environment of social trust in support of the military, doctors, volunteers, and immigrants of nowadays. The author shows that artistic processing of the subject of historic heroes, dialogue of cultural ages, appealing to key personas of our culture has a good effect on community solidarity, also has powerful uniting and integrating power in time of war. Author is raising question of artists taking part in charity events for injured, which also has positive action on uniting social trust.

Keywords: Visual Art, Trust, Euromaidan, Hybrid War, Dialogue, Common Creativity.

Революція Гідності та Євромайдан послужили точкою відліку нового піднесення національного духу, дали поштовх до підйому почуття солідарності, свободи, гідності, справедливості. Виник простір суспільного єднання, що послужив джерелом нового культуротворення. Пробудилася велика кількість ідей, проектів, які втілювалися в різні дії та акції. Помітною і вагомою була участь митців, які активно підтримали всенародний порив. У цьому

креативному просторі панувало середовище взаємодопомоги і довіри. Суспільна довіра, яка панувала на Майдані, уможливила численні ініціативи, що спонтанно виникали між незнайомими людьми. Прикметно, що одна з тогочасних новоутворених інституцій мала відповідну назву: Коло народної довіри (представництво громадян, посередник між протестувальниками, опозицією і владою).

Довіра як феномен Євромайдану мала своїм органічним продовженням довіру військового часу серед воїнів, медиків, капеланів. Одним з найскрашніших сучасних феноменів довіри вважаємо волонтерський рух.

Довіру як філософський, морально-етичний та соціологічний феномен досліджувало багато вчених: М. Бубер, Е. Гіденс, Е. Еріксон, С. Кові мол., Дж. Коулмен, М. Мамардашвілі, А. Селігмен, Ф. Фукуяма, П. Штомпка та ін. У фундаментальному філософському енциклопедичному словнику, укладеному В. Шинкаруком, дають визначення, за яким довіра на особистісному рівні означає ставлення до людини з огляду на її відданість спільній справі, вірність, порядність, чесність, відповідальність; довіра передбачає відповідне морально-практичне ставлення до партнера у спілкуванні, яке ґрунтується на вірі в його чесність і щирість [12, с. 166]. Особистісна настанова у стосунках довіри передбачає обопільне очікування позитивних наслідків. У ширшому значенні на рівні міжлюдських взаємин довіра неминуче заснована на дотриманні інтересів спільної справи. Відтак, ключовий контекст філософського поняття довіри містить ідею спільності як її основу.

Ґрунтовним вивченням феномену довіри займається дослідниця О. Кожем'якіна. Вона окреслює довіру як соціальне явище, що відображає певне ціннісне відношення, має характер очікування бажаного результату взаємодії і базується на впевненості у правильності і ефективності дій об'єкта довіри, відповідності етичним вимогам [6, с. 49]. Вважає, що довіра виступає в ролі регулятора відносин людини зі світом та з іншими людьми, включає етичні імперативи взаємності, відкритості, щирості, поваги, доброзичливості. Довіра є основою соціальної взаємодії на базі спільних цінностей, норм, традицій [6, с. 48]. Отже, довіра як аксіологічний феномен наповнена гуманістичним, чеснотним змістом, сприяє стабілізації, солідаризації громади, має потужну об'єднавчу, консолідуючу, інтегративну силу.

Довіра між людьми виникає на основі спільних цінностей. Прикладом такого аксіологічного співзвуччя слугували люди на Євромайдані об'єднані боротьбою за свої права (за гідність, свободу, вибір майбутнього). Під час Революції Гідності вони протестували проти неприйняттого: свавілля правлячої верхівки, обману, корупції, агресії і застосування владою сили проти мирних людей. На Євромайдані спонтанно витворилася потужна атмосфера довіри. Цей феномен відзначили багато учасників подій, журналістів, вчених. Арт-критик К. Ботанова назвала довіру найціннішим здобутком Майдану. Журналіст О. Довженко феноменом Майдану вважає бум довіри. Вчений, соціолог Ю. Саєнко констатував атмосферу взаємної довіри як основу для вирішення завдань під час революції. Ця атмосфера набула свого продовження в часі війни на сході України, коли народ консолідував зусилля для підтримки військових, медиків, вимушених переселенців. Як вже було відзначено, концентрованим виявом феномену суспільної довіри в часі війни є потужний волонтерський рух.

На підтвердження цих міркувань можна звернутися до нещодавньої події. Кореспонденти

провідних українських каналів, які працюють на війні, випустили спеціальну нагороду «За довіру» на відзначення військовослужбовців, які їм допомагають правдиво висвітлювати події. На зворотному боці медалі зображене символічне рукостискання як символ співпраці між журналістами та захисниками України і напис «За довіру». Як зазначено на сайті ТСН, саме довіра стала тією визначальною цінністю у взаєминах між українською армією та медійниками і саме довіра до професіоналізму та порядності кожного кореспондента дала можливість отримувати суспільно важливу інформацію [3].

Можна висловити певні міркування щодо формування простору довіри в тих культурно-історичних обставинах, які переживає Україна останні три роки. Вважаємо, що довіра в суспільстві формується через спільність, елементами якої є спів-єдність, спів-цінності, спілкування, спів-дія, співтворчість. Мистецтво і окремі митці в умовах Революції Гідності і гібридної війни стали активними агентами творення простору довіри в українському суспільстві. Всі перелічені елементи, що komponують багатомірність простору довіри, яскраво представлені українським візуальним мистецтвом.

Варто окреслити ключові поняття, які вважаємо підставовими для вибудовування концепту суспільної довіри зусиллями мистецтва. Так, поняття спів-єдність розкривається через поняття: згуртування, об'єднання, інтеграція, відновлення цілісності, консолідація, зрощення і концентрація зусиль для спільних дій. Доволі умовне поняття спів-цінності розуміємо як опору креативної громади на спільні духовні цінності, серед яких домінують морально-етичні (гідність, права, свобода, незалежність). Поняття спілкування передбачає обмін думками, ідеями, діалог чи полілог. Поняття спів-дія розкривається через взаємодію, співдіяльність для вирішення спільних завдань. Поняття співтворчість – це колективна креативна діяльність, насичена гуманістичним потенціалом. Специфічною ознакою співтворчості в нинішніх культурних реаліях є ментально скріплене сміхове (гумористичне, іронічне) начало, присутнє в українському візуальному мистецтві. Зупинимося на цих формуючих елементах довіри у мистецькій практиці останніх трьох років.

Динамічний простір Євромайдану творили різні культурні пласти, серед яких – мистецтво. Майдан називають всезагальною інсталяцією, де безліч людей перманентно творили колективний арт. Своєрідним символом спільнотвореного революційного мистецтва стала «ялинка», прикрашена плакатами з революційними гаслами і назвами українських міст, звідки прибули протестувальники. Євромайдан вважають проявом медіа-мистецтва і перформансом одночасно [1]. Для учасника революції художника О. Ройтбурда Майдан – це колективний всезагальний мистецький твір, у творення якого залучені митці найрізноманітніших груп і поколінь: від Т. Сільваші до М. Кадана та І. Семесюка [1]. Відтак, можемо говорити про спів-єдність митців часу Революції Гідності, яка переростала у співтворчість.

Креативна спів-дія учасників Євромайдану – один з важелів формування простору довіри. Варто виділити діяльність таких інституцій, як Мистецька

сотня та Мистецький Барбакан, штаб арт-спротиву на Хрещатику. Колективний арт, солідарність протестувальників і митців сприяли формуванню середовища суспільної довіри, простору, що породив ентузіазм, бажання і можливість працювати для спільної мети. Професійні митці й аматори творили революційний перформанс дуже часто наповнений сміховим началом. Колективна творчість набула ознак карнавальної культури, в якій гумор, іронія, сарказм стали потужною зброєю. За словами Т. Гундорової, Майдан одночасно служив місцем спектаклю, і що цікаво, мабуть жодна війна чи революція не мали своїх глядачів і туристів, а Майдан їх мав [4].

Підтримавши політичний протест, художники творили спонтанні ініціативи, що виливалися в колективне мистецтво. Продовження цих процесів відбувається в часі війни на сході України. Митці шукають мирні способи протидії ворогу, що своєю чергою творить середовище солідарності, єдності і довіри серед українців.

Вибірково згадаємо кілька прикладів мистецького опрацювання теми війни. Так, художниця Л. Тищенко, родом з Луганська, побувала в гарячих точках і свої переживання втілила в три десятки полотен. Свої мистецькі об'єкти Н. Волобуєва та О. Клименко створили на уламках ящиків від боєприпасів із зони АТО. Митець зі Словаччини Радо Явір і литовська художниця Беата Куркуль присвятили свої твори українським воїнам. Ще один прояв мистецької реакції на війну – патріотичні благодійні листівки. Показовими у цьому відношенні є твори І. Стронговського, В. Шерешевського, М. Дяченка.

Художні проекти Тижня актуального мистецтва, що відбувся у вересні 2016 р. у Львові, об'єднані болючим питанням, як суспільство живе під час війни. Один з учасників – Юрко Вовкогон, який добровольцем рік воював на Донбасі, представив інсталляцію «Рани». Твір є метафорою болю, який війна завдає усьому живому. Ідея народилася під час тривалого очікування, коли воїн сидів у засідці, знімав понижені кулями дерева, які стікали краплями соків [7]. У цьому руслі можна згадати творчість художника В. Пузіка. Потрапивши на війну як боєць АТО, у часи затишшя і в перервах несення служби митець малював на дошках від боєприпасів, а також знімав відео, фотографував. Як згодом згадував, мистецтво давало змогу витримати важкий стан очікування, рятувало від депресії [11]. Вважаємо, що у цих двох наведених прикладах вимальовується цікавий ракурс досліджуваної проблеми – через мистецтво художник повертає собі втрачену чи підірвану страшними переживаннями довіру до світу.

Важливого консолідуючого сенсу у процесі творення простору довіри відіграє спілкування. Одним із різновидів спілкування є діалог культурних епох, різних осмислень історичних героїв. Особливої значущості набувають знакові постаті нашої культури. Вважаємо, що потужною кульмінаційною опорою національної пам'яті є постать Т. Шевченка. Він став символом Євромайдану – символом опору безправ'ю і боротьби за свободу. Цікавою інтерпретацією традиційного образу Кобзаря є «двовзори» О. Шупляка, «Шевченкіана» А. Єрмоленка, серія картин Ю. Шаповала

«Григорович». Образ Шевченка осучаснено, він постає як учасник революційних і військових дій, борець за незалежність і цілісність України: поет з шиною на тлі вогнів Революції Гідності, їде з шиною автостопом до Москви, несе службу в АТО та ін.

У контексті розгляду теми варто звернутися до VII Всеукраїнської бієнале історичного жанру «Україна від Трипілля до сьогодні в образах сучасних художників» [8]. За задумом організаторів виставка присвячена Революції Гідності і війні на сході України, а також всім визвольним змаганням нашого народу. Виставка об'єднала 300 робіт, серед яких твори учасників/очевидців революції і військових подій останніх років, зокрема, Марини Соченко, Василя Корчинського, Устима Федька, Катерини Ткаченко та ін.

Дуже виразне полотно Олександра Мельника, автора ідеї бієнале і її куратора – «Спломенілий цвіт». На картині у червоних тонах зображено фігури кіборгів – захисників донецького аеропорту, постаті нинішніх воїнів перегукуються з візантійськими іконічними образами.

Картини Марини Соченко – портрети героїв Небесної Сотні і бійців, які загинули під Іловайськом. Ще на Майдані художниця створила більше 60 портретів протестувальників, які згодом влилися в добровольчі батальйони. Марина зробила їх колективний портрет, написала їх імена або позивні.

Показовими є й інші проекти. М. Дяченко працює в стилі цифрового арту, малює на графічному планшеті. Художні цикли, названі «Baptized in Fire» («Хрещені вогнем») та «Хрещені вогнем. У полум'ї», присвячені зображенню героїв різних епох: київські князі, козаки, бійці повстанської армії, дзвонар із Євромайдану, вояки АТО, волонтери. Всі вони гармонійно співтворюють мистецький простір свободи і довіри.

Ідея для першої серії Дяченка виникла спонтанно, як гостра потреба діяти і спроба у свій спосіб боротися, «воювати» на мистецькому фронті. Виникли кілька портретів героїв із минулого і теперішнього, які митець виклав у мережу Twitter [2]. Портретованих зображав з пам'яті, з фото в Інтернеті, знав особисто, або ж створював збірний образ героїв. З допомогою дизайнера І. Стронговського, продовжив художню діяльність вже у рамках благодійності. Співпраця розпочалась зі створеної М. Дяченком благодійної листівки «Пантеон українських письменників» (чи «Мапа України»). Алюзії до революційних і воєнних подій досягнуто через характерні деталі одягу класиків української культури: «майданівські» каску, протигаз, пов'язку. Серія «Громовержці» М. Дяченка присвячена його землякам – бійцям 55-ої артилерійської бригади. Це вісім портретів героїв АТО. У березні 2016 р. митець зробив портрет відомої волонтерки Яни Зінкевич.

Спілкування і діалог здатні об'єднати український народ в умовах війни, а також є одним з важелів інформаційного протистояння ворогові. Діалог постатей української історії є важливою умовою патріотичного державотворення в умовах війни. А спілкування створює умови для співдіяльності. Сьогодні різні мистецькі ініціативи реально допомагають пораненим і постраждалим, збирають мільйони гривень на їхню реабілітацію і

повернення в суспільство. Варто згадати про різноманітні благодійні акції та аукціони. Починаючи від проекту українських художників на підтримку постраждалих протестувальників та їхніх родин під назвою «Листівки з Майдану». Спільну творчість і дію представляють фотоісторії Олександра Чекменьова, родом з Донбасу. Інтерактивний проект фонду Ізоляція «Жива бібліотека Донбасу» має на меті через відкрите спілкування з відомими людьми з цього регіону розвінчати стійкі негативні стереотипи та міфи. У липні 2015 р. в Мистецькому Арсеналі відбулася виставка «Мистецтво, яке рятує», що об'єднала твори О. Ройтбурда, А. Савадова, Ю. Соломка, К. Гнилицької, І. Чичкана, А. Кахидзе, М. Вайди, М. Вайсберга, М. Куликовської. Згодом твори продали на аукціоні, а кошти пішли на лікування дітей із зони АТО.

Синтезом мистецтва і дії можна вважати соціальний експеримент, що у травні 2015 р. провели в Краматорську. Після звільнення міста від ДНР виникла потреба впорядкувати, відновити зруйноване місто, налагодити мирне життя. Волонтери створили неформальний мистецький простір «Вільна хата», який зайнявся організацією толок, сортуванням сміття, а також низкою культурних проєктів: влаштували кіноклуб, організували зустрічі з відомими діячами культури (С. Жаданом, С. Положинським, Р. Скрипіним та ін.). Такі акції також творять середовище довіри в повоєнному місті, дають відчуття певності, сили, стимул до праці, солідаризують містян. Подібні центри планують відкрити в інших визволених містах: Слов'янську, Лозовій, Павлограді, Дружківці.

Отже, мистецтво доби Євромайдану і війни на сході України може бути осмислене як креативна сила всеукраїнського єднання, що дає поштовх для витворення атмосфери довіри, здатна консолідувати людей, допомогти вистояти в цей нелегкий час. Поширенню довіри сприяють різноманітні культурні ініціативи. Численні прояви солідарності з українським народом митці закріплюють візуально, а це своєю чергою поширює простір довіри, робить його дієвим і тривалим. Ненасильницький спротив митців є формою протесту і дієвим методом боротьби в умовах гібридної війни.

1.Баздирева А. Раскол и единение. Художественные деятели комментируют события 2013 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artukraine.com.ua/a/raskol-i-edinenie->

hudozhestvennyye-deyateli-komentiruyut-sobytiya-2013-goda/#.WAM_5vTSN2E.

2.Бондарева Х., Фігель Н. «Хрещені вогнем». Портрети від Михайла Дяченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainianchi.com/>

3.Військові журналісти нагородять захисників України медалями вдячності «За довіру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ato/viyskovi-zhurnalisti-nagorodyat-zahisnikiv-ukrayini-medalyami-vdyachnosti-za-doviru-666921.html>.

4.Гундорова Т. Майдан як симптом: травма, рана і крипта [Електронний ресурс] // Критика. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/community/blogs/maydan-yak-symptom-travma-rana-i-krypta>.

5.Дяченко М. Серія «Громовержці» для Today in UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/today.in.ua/photos/a.779883525417878.1073741834.733385306734367/970622873010608/?type=3>.

6. Кожем'якіна О. Довіра в сучасному соціумі // Вісник Інституту економіки та прогнозування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vier_2011_11_9.

7.Крижанівська М. Тема війни на Донбасі – центральна на бієнале «Тиждень актуального мистецтва» // ZAXID.NET [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?tema_viyini_na_don_basi_tsentralna_na_biyenale_tizhden_aktualnogo_mist_etsva&objectId=1402510.

8.Прокопенко Марія. Історія України у картинах (фото) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/photo/istoriya-ukrayiny-u-kartynah-foto>.

9. Сандуляк А. Десять українських художніх проєктів, породжених Майданом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ua/2014/04/maidan-art-projects/>

10.Сергацкова Е. Алевтина Кахидзе: «Майдан – это совместный художественный акт» // ART Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://artukraine.com.ua/a/alevtina-kahidze-maydan-eto-sovmestnyy-hudozhestvennyy-akt/#.Vgt_4n3SN2E.

11.Терещук Г. Творчість рятувала в АТО бійця, художника Валерія Пузіка від депресії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27571400.html>.

12.Філософський енциклопедичний словник / За заг. ред. В. Шинкарука. – К., 2002.

УДК 32.019.51

Олена Литвиненко

Інформаційна складова у сучасній гібридній війні проти України: виклики й загрози

У статті розкривається суть викликів та загроз інформаційній безпеці в умовах нинішньої гібридної війни Російської Федерації проти Української держави.

Ключові слова: виклик, загроза, інформаційна безпека, інформаційна війна, консолідація.